

ПОНЯТТЯ ПРО СЮЖЕТ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ

Загалом художні твори характеризуються різними композиційними ознаками, адже належать до різних родів, проте, вони мають спільну рису –сюжетність. Метою цієї розвідки є дослідження особливостей сюжету та його структурних елементів.

Сюжет (від франц. *sujet* – тема, предмет) – це послідовність подій, де кожна попередня подія впливає на наступну через принцип причинно-наслідкових зв'язків. За Н. Лисенко, сюжет – це низка художньо-цілеспрямованих подій, колізій (положень, вчинків і станів персонажа) та ситуацій у світі персонажів; у їхньому порядку інколи виявляють риси фабули (розташування елементів цього ряду у житті персонажа та їх значення для нього) [3, 96]. К. Ігошев за визначенням, поданим у монографії Л. Левітана та Л. Цилевича «Сюжет у художній системі літературного твору», зазначає, що сюжетологія – це вивчення сюжету як літературознавчої категорії й сюжетів у їхньому зв'язку з позалітературною дійсністю та в їхньому історичному житті [2, 4]. Російський вчений О. Веселовський розглядав під поняттям «сюжет» тему, в якій сплітаються різноманітні положення-мотиви. Далі літературознавець вводив поняття мотиву, під яким він розумів найпростішу оповідну одиницю, що образно відповіла на запити первісного розуму чи побутового спостереження [2, 5]. Н. Лисенко зазначає, що Б. Томашевський доповнював теорію О. Веселовського про мотив як найпростішу частинку сюжету [3, 97], стверджуючи, що сюжет складається з мотивів і автор пов'язує мотиви відповідно до свого творчого задуму.

На противагу О. Веселовському, Ю. Лотман вважав подію, а не мотив, найменшою неподільною одиницею сюжетної будови. Він наголошував на тому, що подія приймається за найменшу неподільну одиницю сюжетної побудови, яку О. Веселовський визначив як мотив [2, 6]. Тому можливо припустити, що «мотив» за О. Веселовським та «подія» за Ю. Лотманом – рівнозначні. Мотив – це художнє зображення подій реального життя. Найбільш узагальнене трактування сюжету зустрічаємо у статті В. Кожінова «Сюжет, фабула, композиція». Науковець вважає, що сюжет – це жива послідовність усіх різноманітних та значних дій, які зображуються у художньому творі [5, 222].

Усі сюжети мають логічну організацію елементів із початком, серединою та кінцем. Можна виділити п'ять сюжетних елементів у такому порядку: експозиція, зав'язка, розвиток дії (перипетії), кульмінація та розв'язка. Проте у сучасних творах їх наявність чи порядок може варіюватися.

Перша частина сюжету – це експозиція, де визначаються головні персонажі, дійові особи та обстановка, читач дізнається про місце та час подій. У цьому елементі сюжету пізнається світ художнього твору та те, про що буде йти мова далі. В експозиції показується первинний конфлікт або напруга, навколо якої обертається сюжет, та налаштовується хід подій для решти розповіді. Ця напруга може бути першою зустріччю двох головних персонажів або початком таємниці, приміром, вбивства. Саме в експозиції спостерігається головна інтрига твору [4, 91]. Наступним елементом є зав'язка, де вводиться основний конфлікт (якщо його ще не було), метою якого є створення напруги [1, 167–168; 4, 91]. Розвиток дії – це елемент, який приводить у рух решту сюжету. Ця ланка твору являє собою ряд поступових ускладнень, метою яких є загострення конфлікту, що описується у творі. Хвилювання зростає, напруга підвищується, що в кінцевому підсумку призводить до кульмінації художнього твору [1, 168]. Найважливішим сюжетним елементом художнього твору є кульмінація, що включає персонажів у ситуацію, де повинен бути зроблений вибір, який вплине на решту твору. Це критичний момент, до якого нарощувались усі дії, і момент, коли остаточно розглядається всебічний конфлікт. У цьому елементі напруженість найвища, вона вселяє у читача відчуття хвилювання, страху та невідкладності [1, 168; 4, 91].

Останній сюжетний елемент – це розв'язка, коли все завершено. Конфлікт із кульмінаційного моменту вирішений, і всі вільні сюжетні лінії пов'язані (якщо автор навмисно

не налаштовує історію на продовження). Тут відчувається остаточність і замкнутість, що змушує читача відчувати, що нічого більше він не може навчитися та отримати від художнього твору. Розв'язка буває досить короткою – іноді лише абзац – і може мати форму епілогу, який зазвичай відбувається через деякий час після основної дії та сюжету твору [1, 168; 4, 92].

Сюжети художніх творів також можуть мати додаткові елементи, які обрамлюють художній твір, а саме: пролог та епілог. Пролог слугує для того, щоб надати додаткову інформацію, яку необхідно мати перед початком. Якщо якась частина попередньої історії потрібна для розуміння художнього твору, цей елемент стає способом її демонстрації. Пролог – це протилежність епілогу, який з'являється наприкінці твору, коли твір закінчився, і виступає як завершальний штрих. Це один із тих літературних прийомів, про необхідність яких часто дискутують. Епілог може слугувати хвилиною для роздумів про твір. Він надає ноту для завершення історії та може детально розповісти про те, що відбувається після завершення «основної частини» [1, 168; 4, 92].

Інколи у художньому творі може бути відсутній один або більше сюжетних елементів, натомість, автор додає позасюжетні елементи, які є складовою частиною композиції та не менш важливі, ніж сюжет. Позасюжетні елементи не просувають дії вперед, а дійові особи та головні персонажі залишаються у минулих позиціях. Виділяють три різновиди позасюжетних елементів: вставні епізоди, опис та авторські відступи. Інколи їх називають вставними новелами або сюжетами.

Читач може стикатися з раптовим перериванням основної дії історії, що надає йому довідкову інформацію, встановлює його інтерес, описує мотивацію персонажа та формує напругу. Це переривання називають авторським відступом. Це стилістичний засіб, який автор використовує для тимчасового відступу від основної теми художнього твору, для зосередження на непов'язаних між собою деталях, пояснення довідкових деталей тощо. Однак після цієї тимчасової зміни автор повертаються до основної теми. Основна функція відступу полягає у тому, щоб представити опис персонажів, надати довідкову інформацію, зацікавити та створити напруження для читачів. Інша функція – підкреслити або проілюструвати ідею через приклади та створити канал, за допомогою якого автори сатирують людину чи місце [1, 165].

Отже, сюжет – це послідовність подій у художньому творі, що характеризується причинно-наслідковими зв'язками. Виділяються п'ять сюжетних елементів у такому порядку: експозиція, зав'язка, розвиток дії (перипетії), кульмінація та розв'язка; та три різновиди позасюжетних елементів: вставні епізоди, опис та авторські відступи.

Список використаної літератури

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ, 2001. 488 с.
2. Ігошев К. Сюжет, фабула та композиція: розмежування значень термінів. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія : Філологія. 2017. Вип. 25. С. 144–152. URL: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1039/1/%D0%86%D0%B3%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%B2%2C%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%2C%20%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%8F%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%2C%202017.pdf> (дата звернення: 19 березня 2021).
3. Лисенко Н. Специфіка надрівневих утворень художнього тексту. *Вісник Донбаського державного педагогічного університету*. Серія : Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології. 2019. Вип. 9. ч. 2. С. 93–98. URL: <http://tppsf.ddpu.edu.ua/article/viewFile/192975/193297> (дата звернення: 19 березня 2021).
4. Пахаренко В. І. Основи теорії літератури. Київ, 2009. 296 с.
5. Кожин В. В. Сюжет, фабула, композиція. Теорія літератури: в 3-х т. Основные проблемы в историческом освещении. Роды и жанры. Т. 2. Москва, 1964. С. 408–485.

Науковий керівник: к. ф. н. Заїковська О.М.